

tivt begrænset plads, uden at fremstillingen føles tynget heraf. Da vi er rykket noget nærmere til vor egen tid, vil dette bind sikkert være endnu lettere tilgængeligt for ikke-filologer end oldtidsbindet. For en ordens skyld bemærkes, at der naturligvis er fyldige henvisninger til kilder og litteratur om emnet efter hvert kapitel.

Når der i statistiske afsnit i de to sidste kapitler (p. 83ff) ikke sjældent står ca. foran optællinger af navne i en bestemt kilde, hænger det sammen med, at det ikke altid er klart, om to navne hører til samme person, eller om samme person nævnes flere gange; men når der p. 86 regnes med 179 personer i Esrum klostres jb. og p. 100 med 197, er det ene vel en trykfejl. Jeg kommer nu til 184.

Christian Lisse

FINN ASKGAARD: KAMPEN OM ØSTERSØEN 1654–60. 1974. 652 s. ill. m.reg. og bibliografi. Hft. kr. 118,50.

Man har mange gange haft indtryk af, at danske historikere »har sat en ære i at være uvidende om krigs- og militærhistorie«. En kendsgerning er det imidlertid, at kun ganske få faghistorikere i Danmark har dyrket denne disciplin. Studier i krigs- og militærhistorie har stort set været overladt til historisk interesserede officerer; noget, der har gjort litteraturen på dansk inden for dette område ensidig, idet officerernes formål med krigshistoriske studier er at drage en lære eller regler ud fra tidligere situationer med henblik på fremtidige dispositioner under lignende forhold.

Nu foreligger der på dansk en mammut-monografi af overinspektør ved Tøjhusmuseet, cand. mag. Finn Askgaard omhandlende kampen om hegemoniet i Østersøen i de bevægede år 1654–60. Værket udgør bind VI i rækken af såkaldte Carl X Gustaf-studier, der udsendes af den svenske Militærhøjskoles Militærhistoriske afdeling. En af ideerne bag disse studier, der belyser Nordisk historie i midten af det 17. århundrede med særlig inddragelse af de militærpolitiske aspekter, er at udsendelsen sker i samarbejde med de andre nordiske landes militærhistorikere, således at man undgår at fremstillingerne bliver for nationalt præget eller ligefrem chauvinistiske.

Udarbejdelsen blev i sin tid overdraget Søværnsstabens krigshistoriske Arbejder, hvis daværende leder, kommandørkaptajn H. F. Kiær, i 1962 fik udvirket, at F. Askgaard påtog sig den krævende udarbejdelse. Søværnets historiske sektion fulgte her det princip, som har været anvendt i Sverige, nemlig at den militærhistoriske afdeling midlertidigt ansatte civile faghistorikere til at udarbejde særlige værker eller afhandlinger. På denne måde opnåede man, at den faghistoriske teknik og viden kombineredes med militære forskere. F. Askgaard tog opgaven op og har siden ved siden af andre gøremål arbejdet med dette værk, hvis rene udarbejdelse er en kæmpepræstation.

I sit forord siger Askgaard, at værket . . . »tilsigter at give en fremstilling af de søkrigshistoriske begivenheder, således som de fremtræder efter en bearbejdelse af det primære kildemateriale. Samtidig er søkrigen bragt ind i den udenrigspolitiske sammenhæng, hvor den rettelig hører hjemme. De udenrigspolitiske afsnit er naturligvis blevet beskåret til væsentligt kun at berøre de sider, der har relevans set fra et søkrigshistorisk synspunkt«. Målsætningen for værket karakteriserer dette som en rendyrket søkrigshistorisk studie. På titelbladet – dog ikke på omslaget – er bogens undertitel da også anført som »Et bidrag til nordisk søkrigshistorie på Carl X Gustafs tid 1654–60«.

Den danske søkrigshistoriske litteratur er ikke forventet med videnskabeligt underbyggede afhandlinger. Faktisk må det primære kildemateriale, der findes til den danske flådes og de danske søkriges historie, siges at være meget lidt udnyttet. Stort set bygger vor viden om dansk-norsk søkrigshistorie på værker fra forrige århundrede, som såvel hvad kildemateriale som metode angår gør disse ubrugelige i moderne forskningssammenhæng. Større og nyere fremstillinger til den dansk-norske flådes historie er udarbejdet af nordmanden, kommandør O. Bergersen. Hans polemiske synspunkter og tit manglende kildehenvisninger gør imidlertid, at hans bøger ikke kan opfylde moderne krav til videnskabelige fremstillinger. Askgaards bog viser på en hidtil uhørt måde dybden i dette vældige kildemateriale, der findes til søkrigshistorien, og at det kan bringes til at tale i en kyndig faghistorikers hånd. Askgaard skriver da også i forordet, at det har været et klart mål for forfatteren, at »vise, at et krigshistorisk arbejde kan gennemføres med samme lødighed som arbejder om andre historiske emnekredse«. Måske netop på baggrund af disse bemærkninger forekommer det ejendommeligt, når Askgaard i samme forord siger, at »forfatteren har af gode grunde undladt militære analyser og vurderinger af begivenhederne. Det har været ham alt nok at fremlægge et så bredt stof, at det må kunne danne et godt grundlag for fremtidige, fagmilitære vurderinger og betragtninger. Skrivebordsstrategi er fristende, men uønskelig. For en civil historiker må det være facts, der tæller i den krigshistoriske sammenhæng.« Efter anmelderens mening er der her tale om en misforstået beskedenhed. Beskedenheden er udtryk for det altmodische synspunkt, at kun officerer må og kan beskæftige sig med egentlig krigshistorie og at faghistorikeren som en anden skomager skal blive ved sin læst, nemlig den politiske historie. Hvad forskel er der på for en historiker at foretage vurderinger af diplomatiske afgørelser og militære slag – såvidt anm. kan se ingen! Behandler en historiker et militært slag må han naturligvis sætte sig ind i den militære problematik, bl.a. for overhovedet at kunne tolke kilderne, dette er ganske enkelt en del af begrebet historisk teknik! Forfatteren kunne efter anm.s mening i lige så høj grad som tilfældet er for udenrigspolitikken have foretaget vurderinger af de sømilitære operationer. Askgaard har åbenbart ikke villet optræde som en »dansk Mahan«, selv om han havde mulighed for det! Bogen dokumenterer på en tydelig måde, hvorfor man ikke blot vil kunne overlade studiet af militær- og

krigshistorie til officerer! Fra nu af kan ingen historikere påberåbe sig ukendskab til de sømilitære aspekter i Carl Gustaf-krigene!

For Askgaard udgør det foreliggende værk den foreløbige slutsten på mange års forskning i perioden 1654–60, herunder publicering af bøger og afhandlinger om denne periode i Nordens historie. Askgaard har været den rette mand til den foreliggende opgave. Han har befundet sig på hjemmebane.

Kildematerialet, som Askgaard har haft mulighed for at inddrage er kolossalt. I 1902 skrev G. L. Grove i Tidsskrift for Søværnen i forbindelse med skildringen af den hollandske søofficer Adrian Banckers kamp ved Hven 1659, at »når nogen engang vil sætte sig det mål at skrive en udførligere søkrigshistorie vedrørende krigen mellem Danmark og Sverige 1658–60, vil der ikke opnås noget fuldstændigt billede af denne, hvis man fremdeles vil udelade, hvad der nærmest angår hollænderne, eller forsømmer deres kilder, navnlig hvor vore er så hullede, som de for denne periode er«. Askgaard synes at have holdt sig dette for øje. Han har bogstaveligt talt endevendt samtlige relevante kilder i Danmark, Sverige og Holland. Interessant er det med Askgaard at konstatere, at de svenske og hollandske kilder for denne periodes vedkommende flyder langt rigeligere end de tilsvarende danske. Askgaard er på denne måde virkelig i stand til at belyse begivenhederne fra alle sider og gøre dette meget detaljeret. Mange steder synes kildestoffet ligefrem at have været for rigeligt, således at fremstillingen er blevet tynget af mange så vidt det kan skønnes uvæsentlige detaljer. Muligvis er dette gjort for at »krydre« fremstillingen, men virker mange steder overflødig. For at tage et par eksempler af hvilke flere kan findes: »Han blev dødeligt såret, formodentlig ramt af et musketskud« (p. 244) og »Der forlyder heller intet om, under hvilke omstændigheder admiral Gerdtsson pådrog sig et musketskud i venstre skulder« (p. 247)! Undervejs får Askgaard imidlertid rettet flere fejltagelser eller overfortolkninger hos tidligere forfattere, således især O. Bergersen. Interessant er i denne forbindelse Askgaards påpegning af orlogskaptajn P. Holcks fejlagtige identificering af den berømte elfenbensmodel på Rosenborg. Modellen menes at forestille *Norske Løve* og bruges af Holck som argument for, at der i 1652–54 blev bygget et nyt skib benævnt *Norske Løve*. Askgaard dokumenterer, at dette ikke kan være rigtigt. (jfr. p. 62, note 96).

Hoveddrivkraften og den afgørende faktor i dansk udenrigspolitik var konkurrencen med Sverige om magten i Østersø-området. Danmark og Sveriges historie frem til det 19. årh. er historien om to kæmpende parter, der stadig søger at omklamre hinanden og stadig søger at udnytte hinandens blottelser. Begge forsøgte de at hente hjælp udefra til deres kamp hos andre magter, der havde store interesser i Østersøen; dette gjaldt først og fremmest England og Holland. I 1649 lykkedes det Danmark at slutte en forsvarsalliance med Nederlandene. Denne – påpeger Askgaard – var forudsætningen for landets redning i 1658.

Efter at Carl X Gustaf overtog ledelsen i Sverige tog begivenhederne fart.

Den svenske konge begyndte at bekriige Polen og det danske rigsråd mente, at tidspunktet nu var inde til at tage et nyt favntag med Sverige. I virkeligheden var danskerne ikke særlig forberedte på en krig, hvilket Askgaards undersøgelser af flåden og dens udrustning godtgør.

Askgaard beskriver den svenske flådes opgaver i forbindelse med felttoget mod polakkerne. Efter at have konvojeret tropper over Østersøen blev den stærke svenske flåde beordret til at blokere Dantzig og tage told af de indgående skibe – undtagen de engelske, som Carl Gustaf åbenbart nødig ville provokere. Denne toldtagning skete 25. august til 25. november 1655 og med Askgaard kan man med rette undre sig over, hvad formålet med denne operation i virkeligheden var, især når man ser de følger, som den fik for det videre storpolitiske forløb. Blokaden hidsede i høj grad stemningen op såvel i Nederlandene som i Danmark og har utvivlsomt haft betydning som katalysator for de nederlandsk-danske tilnærmelser med udgangspunkt i traktaten af 1653, der skulle sikre et dansk-nederlandsk flådesamarbejde. Overfor svenskerne anlagde danskerne den kendte strategi, hvorved man med flåden ville hindre en hærmagt, der var trængt frem i Jylland, i at trænge videre over bæltterne. Vinteren 1657–58 satte imidlertid enhver form for udøvelse af sømagt ud af spillet. Resultatet blev som bekendt den ydmygende Roskildefred. I værket foretager Askgaard en interessant analyse af denne fred, hvis maritim-politiske intentioner først nu rigtig fremlægges. Askgaard påviser således, hvor maritim-strategiske de krævede landafståelser var, og hvorledes de indgik i en samlet plan hos Carl X Gustaf, der gik ud på at skyde den svenske flådes hovedbase helt frem til Øresund. Han havde her kig på Landskrona. En etablering af en sådan base ved Sundet ville blive dødsensfarlig for den danske sømagt og derigennem for Danmark som sådan. En af hovedlinierne i værket er Askgaards påvisning af den nærmest ambivalente holdning, som Carl Gustaf havde til Danmark. Et af hans hovedmål var etableringen af en fælles dansk-svensk sømagt – naturligvis under svensk overledelse – med hvilken han ville holde fremmede flåder ude fra Østersøen. Samtidigt erkendte han dog, at en sådan ordning kunne danskerne kun tvinges til gennem en knægtelse af dets sømagt. I Roskildefredens § 3 fastsattes det da også ligefrem, at Danmark forpligtede sig til sammen med svenskerne at holde fremmede flåder ude fra Østersøen. En bestemmelse som naturligvis kun kunne hjælpe til at ophidse nederlænderne yderligere. Freden var naturligvis i direkte modsætning til dansk sikkerhedspolitik og kunne derfor ikke holde i længden, bl.a. p.g.a. det store pres udefra.

Carl X Gustaf genoptog som bekendt krigen og belejringen af København blev indledt. Byen blev i oktober undsat af en nederlandsk flåde under kommando af admiral Jakob Wassenaer van Obdam. Askgaard giver en nøje og udmærket beskrivelse af sammenstødet mellem den nederlandske og den svenske flåde i Øresund, hvis resultat blev, at nederlænderne slog sig igennem til København. Slaget i Øresund – eller som Askgaard kalder det Sundslaget –

fik stor betydning for den søstrategiske situation, som med ét blev ændret. Herredømmet gik fra nu af over til den nederlandsk-danske flåde i de danske farvande, ligesom det også omgående havde virkning for belejringen i land. De svenske forsyningslinjer blev pludselig tvivlsomme. Slaget turde være et eklatant eksempel på sømagt og dens indflydelse på historie! På det taktiske område synes Askgaards på primære kilder byggede skildring af slaget ikke at bringe noget nyt til de allerede eksisterende skildringer af slaget.

Askgaard har lagt meget arbejde i at beskrive flådernes materiel, vel fordi dette opfattes som forudsætninger for de muligheder, der trods alt var til rådighed for den førte politik og de politiske beslutninger. Der er her gjort adskillige interessante fund under gennempløjningen af kilderne. Således har Askgaard fundet et meget interessant memorial om den svenske flådes tilstand af 14. marts 1656 (se p. 70). På den danske side beskriver Askgaard (p. 106 ff) diskussionerne om den danske flådes tilstand og utilfredsheden med Ove Geddes embedsførelse. Måske netop på baggrund af alle disse detaljerede og interessante oplysninger virker det ejendommeligt, at Askgaard intet sted beskriver de sømilitære overledelsesorganer, hverken den svenske eller den danske. Kun to steder (p. 110 og 224) nævnes det danske Admiralitetskollegium, nærmest en passant. Sandheden er imidlertid den, at dette som en interessant nyskabelse blev etableret i 1655, det første af sin art på dansk grund. Dets etablering var bl.a. begrundet i utilfredsleden med flådens ledelse og kom ganske givet til at betyde en hel del i forbindelse med udrustningerne under krigen. Dette forhold er vel nok den væsentligste anke, man kan rette mod værket. Til småtingsafdelingen hører, at skønt Askgaard gør brug af den nederlandske maler W. van de Velde d.æ.'s tegninger, der som skitser udførtes under selve Sundslaget, så nævnes der intet i teksten om denne. Han er trods alt en væsentlig og interessant kilde.

Askgaards sammenfatning på 6½ side må siges at være meget lidt »tesepæret. Interessant er imidlertid hans understregning af de selvforstærkende faktorer, der virkede i forbindelse med krigsudbruddet. Den politiske situation i det østlige Baltikum tvang Sverige til et stort krigsberedskab, som dels gennem sit underhold lagde op til nye krigssituationer dels gennem sin tilstedeværelse i Østersøen tvang konkurrenten til kampen om hegemoniet i Østersøen, Danmark-Norge, til at iværksætte modforholdsregler, som så igen indvirkede på de svenske beslutninger. Forskningsmæssigt set må hovedresultatet af Askgaards bog være en påvisning af, at »de søkrigshistoriske forhold har spillet en mere betydningsfuld rolle for periodens almindelige politiske udvikling end de alment anerkendte fremstillinger giver udtryk for« (p. 13).

Askgaards bog rager højt op i vor søkrigslitteratur. Den er den første større videnskabelige fremstilling af et emne fra vor søkrigshistorie. Kildematerialet har været så righoldigt at det nok har været vanskeligt at forkorte fremstillingen, noget der ville have gjort værket lettere tilgængelig og mere overskuelig uden, at der var gået en splint af den videnskabelige kraftpræstation, som dette

værk er udtryk for. Bogen viser, at der findes et enormt kildemateriale til den danske søkrigshistorie og at dette praktisk taget slet ikke endnu er udnyttet blot tilnærmelsesvis, samt at det er muligt for faghistorikeren seriøst at behandle et militær- og krigshistorisk emne. Anmelderen tør godt vove den spådom, at bogen vil blive banebrydende for det krigs- og søkrigshistoriske studium i Danmark!

Hans Chr. Bjerg

CARL-JOHAN BRYLD: HANS SVANE OG GEJSTLIGHEDEN PÅ STÆNDERMØDET I 1660. *Odense University. Studies in History and Social Sciences. Vol. 16. Odense University Press, 1974, 166 s., kr. 30,00 + moms.*

Forfatteren har stillet sig den opgave at belyse en enkelt stands, gejstlighedens, position og rolle i den politiske proces, der resulterede i arverigets og enevældens indførelse. Undersøgelsen gennemføres fortrinsvis med udgangspunkt i biskop Hans Svanes politiske stilling til begivenhederne på stændermødet i København, videreført ved behandling af de øvrige bispers stilling, af kapitelrepræsentanternes og præsternes.

I indledningen gøres der kortfattet rede for den historiske forskning vedrørende enevældens gennembrud i Danmark, og i bogens første kapitel underkastes det anvendte beretningsmateriale en solid og frugtbar analyse med det formål at klarlægge dets ophavsforhold og dets tendens. Forfatteren kommer til resultater, der på flere måder afviger fra tidligere forskeres. Det er ikke muligt her at komme nærmere ind på denne analyse, men som eksempel kan fremhæves behandlingen af Lerche-dagbogen. Forfatteren påviser dens adelsfjendtlige tendens, der især kommer frem ved omtalen af Henrik Gyldenstjerne og Otte Krag. Ifølge Lerche-dagbogen er det Henrik Gyldenstjerne, der lægger op til sammenstødet med understænderne, men hos apotekeren og rådmanden fra Nyborg, Knud Wolf, er det Ove Juul. Otte Krag optræder i Lerche-dagbogen altid fjendtlig over for understænderne, således ved deres møde med rigsrådet i rådstuen den 10. oktober. Både Lerche-dagbogen og Wolf er enige om, at Gunde Rosenkrantz var den rigsråd, der beordrede dørene åbne, og ifølge Lerche-dagbogen var det Otte Krag, der befalede, at de skulle lukkes, hos Wolf er det Peder Reedtz. Forfatteren er tilbøjelig til at foretrække Wolf fremfor Lerchedagbogen, og med rette synes det. Det forekommer usandsynligt, at Knud Wolf skulle have forvekslet personerne. Knud Wolf må have kendt Henrik Gyldenstjerne, der boede på det i nærheden af Nyborg liggende Skovsbo og havde betænkt Nyborg danske skole med en pengegave, og Otte Krag residerede som lensmand på Nyborg slot 1657-58 og havde gentagne gange forhandlinger med byens råd og borgere.

Som baggrund for fastlæggelsen af gejstlighedens stilling giver forfatteren en kort fremstilling af stændermødets forløb, baseret på beretningsmaterialet og